

Fantasibilder av framtidens bibliotek sedda ur användarens synvinkel

*Anförande på biblioteksfackets framtidsseminarium
”Kirjastovoima olkoon kanssasi - bibliotekskraft vare med dig”
i Helsingfors 5.10.2011 / Mikael Böök book@kaapeli.fi*

Bibliotekskraft – det ordet gillar jag! Enligt min mening är ett bibliotek även en politisk kraft. Eller egentligen en samhällskraft, men kan man ens föreställa sig en samhällelig kraft, som saknar politisk styrka?

I den rubrik som jag har blivit tilldelad ingår ett ord som jag skulle vilja byta ut. *Fantasibilder av framtidens bibliotek* målar jag gärna, men då vill jag helst vara mer än en användare. Min önskan är att få vara en *medlem* i biblioteket. Denna förhoppning anknyter direkt till frågan om bibliotekets kraft eller – vilken är skillnaden? – bibliotekets makt. Om vi planerar att öka bibliotekets styrka och makt så behöver vi tala om organisation och då vi nu en gång talar om organisation är väl ordet medlem att föredra framför ordet användare?

Biblioteket uppfattas onekligen som en tjänst och medborgaren som tjänstens användare. Ser jag då bibliotekets framtid enbart i att vara en medlemsorganisation? Nej, utan vad jag förstår kan biblioteket mycket väl fortsätta att utgöra en *public service* också då det har utvecklats till en mäktig organisation. Jämför med rättsväsendet som ju ger medborgarna möjlighet att söka rättvisa och således att använda sig av domstolarnas tjänster. Men samtidigt är rättsväsendet en av statsmakterna, dvs den dömande makten, som har inrättats vid sidan av den lagstiftande och den verkställande makten. Härmed har jag väl på ett ungefär fått sagt vad jag har att säga: i framtiden kommer biblioteket att utgöra den fjärde statsmakten. Framtidens bibliotek är en statsmakt.¹

Detta var alltså första delen av mitt anförande. Nu ska jag gå vidare genom att försöka besvara frågan: vad bör göras för att biblioteket ska bli en statsmakt? Fast egentligen bör nog frågan lyda: vad ska vi göra för att biblioteket ska bli en *global* statsmakt? Den nya maktfördelningen kan nämligen inte förverkligas i ett enda land; nu handlar det om den globala republiken och demokratin och därmed om en ny fördelning av *världsmakten*.² Men den nya maktfördelningen måste trots allt börja någonstans – förändringen kan ju inte ske samtidigt överallt!

1 Jfr. min essä ”Gamla och nya biblioteksvisioner”, Nya Argus 1-2/2010. (”Vanhat ja uudet kirjastovisiot”, Kulttuurivihkot 2/2010, övers till finska av Elias Krohn.)

2 Jfr t ex boken av Heikki Patomäki och Teivo Teivainen: *Globaali demokratia*. Gaudeamus: Helsinki, 2003. — Patomäki och Teivainen är professorer vid statsvetenskapliga fakulteten, Helsingfors universitet. Boken *Globaali demokratia* finns också på engelska: *A Possible World: Democratic Transformation of Global Institutions*, Heikki Patomäki & Teivo Teivainen, Zed Books 2005.

Vi ska emellertid inte vänta oss att någon annan sätter igång denna förändringsprocess. För oss som européer gäller det att försöka se till att det just i Europa och för Europa stiftas en ny grundlag, som i Montesquieus anda, men samtidigt i avsikt att komplettera hans kända maktfördelningslära så att den bättre motsvarar nutidens krav, erkänner biblioteket såsom samhällets fjärde statsmakt.

Varför hinner den gamla makttriaden inte längre till? Varav kommer sig denna nödvändighet att bygga ett steg vidare på den statslära, som vi har ärvt av Montesquieu, Förenta staternas konstitution och franska revolutionen? Den beror framför allt på tre stora förändringar: 1) massförstörelsevapnen, som har ändrat på politikens och krigets natur; 2) att folken i Asien, Afrika och Latinamerika har rest sig mot kolonialismen och imperialismen; 3) internet. Av dessa tre är internet den förändring som omedelbarast berör biblioteket. Ja, internet inte bara "berör" biblioteket utan det *är* faktiskt numera en del av biblioteket och vice versa (dvs biblioteket *är* också en del av internet).

Den här tanken kan göras begriplig genom begreppet informationsteknik (IT). Både internet och bibliotek *är* informationsteknik.

En annan utgångspunkt ger bibliotekariernas eget begrepp om *samlingen*. Internet, liksom biblioteket är en samling (av information och dokumenterade kunskaper) och samtidigt ett centrum för dokumentation. Utan tvivel tvingar oss internet att tänka grundligt över biblioteksvetenskapens centrala begrepp typ 'samling' och 'dokument' men vad kunde vara mer självklart än att biblioteket och biblioteksvetenskapen måste vidareutvecklas?

Som ett tredje sätt att närma sig frågan föreslår jag att vi jämför internet med ett hus, en byggnad. Så kan vi lättare måla upp en bild av framtidsbiblioteket vid sidan av det bibliotek som har varit. Gångna tiders bibliotek existerade endast i byggnader. Framtidens bibliotek finns också på internet. Men också internet är ett slags hus och därtill fortlever biblioteken i sina biblioteksbyggnader. Problemet: bibliotekarierna har inte hunnit bosätta sig i sitt nya hus. De har inte ännu tagit sin nya byggnad i besittning. De regerar tillsvidare inte över sin egen domän såsom domarna, juristerna och de rättslärda bestämmer över rättsväsendet.

Från denna högst allmänna och abstrakta tankelek – leken, som kallas för "fantasibilder om framtidens bibliotek" – ska vi nu för ett litet tag förflytta oss till kommunalpolitikens lokala och konkreta vardag.

Tjänsten som kommunens IT-chef har utannonserats. Vem söker denna tjänst? Vem kommer att anställas? Skulle du, kära bibliotekarie, kunna se en *Chief Information Manager* (CIO) framför dig när du tittar dig i spegeln? Även om du inte ännu lyckas få syn på dig själv i den rollen skulle jag vilja be dig föreställa dig, att din efterträdare, som fortfarande studerar på bibliotekshögskolan, kommer *att leda* kommunens eller stadens informationsförvaltning.

Eftersom jag lovade besvara frågan om vad som bör göras för att biblioteket ska bli en självständig organisation och makt ska jag avsluta med att nämna tre aktuella för att inte

säga akuta uppgifter, som jag hoppas bibliotekarierna vill åta sig i det nuvarande allt värre ekonomiska och politiska krisläget:

Fibernätet – det framtida bibliotekets och internets infrastruktur. Det gäller att rycka sig loss ur teleoperatörernas, mobilförsäljarnas och köpmännens järngrepp.³ Gör tillsammans med IFLA och andra internationella organisationer det globala fibernätet till bibliotekens egen sak och gör biblioteksbyggnaderna till knutpunkter i fibernätets förvaltning!

Fri software är framtidsbibliotekets informationsteknik. Nuläget kännetecknas av någonting som liknar bipolär sjukdom. Å ena sida intygar och rekommenderar regeringarna (inte minst i hopp om att spara budgetmedel) att fri software och fria system, som bygger på öppen källkod, bör användas i den offentliga förvaltningen.⁴ Å andra sida beslutar kommuntjänstemännen att Microsofts program och Axiells system ska installeras på bibliotekens datorer. Ta tag i tömmarna och klipp bort skygglapparna! Installera fria program på datorerna, bygg bibliotekssystemet med öppen källkod! Det går inte att bygga ett fritt och öppet samhälle utan att slå sönder mjukvarumonopolen.

”Biblioteket tar saka.” Anders Ericsons utåtriktade devis⁵ sammanfattar en idé, som bibliotekarier har försökt uttrycka på så många olika sätt – ta t ex uttrycket *”Library 2.0”*. Utgångspunkten kan och bör vara bibliotekets nedärvda ethos och bibliotekariernas yrkesetik.⁶ Här kan man till avslutningsvis konstatera, att biblioteket i mångt och mycket måste förbli vad det har varit. (*Plus ça change, plus c’est la même chose.*)

Biblioteksvetaren R. David Lankes från New York säger det med följande ord:

”Bibliotekariernas mission består i att förbättra samhället genom att underlätta produktionen av ny kunskap i sina kommuner”.⁷ Det är så sant som det är sagt, fast mycket funderade och experimenterande behövs för att reda ut allt vad ”att underlätta” (*facilitating*) kan tänkas innebära. Det innebär att mycket mer aktivt än hittills ta tag i saker, först och främst i lokalsamfundet men också i det allt mer globala samfundet. En *denuklearisering* dvs nedrustning av atomvapnen och kärnkraftverkens avskaffande, med sikte på att minimera följderna av den katastrof som redan har inträffat, bör vara en av dessa saker.

3 Fibernät är aktuellt t ex på landsbygden i Finland. Jfr t ex ”Sadan megan maakunta” (<http://www.satamegaa.fi/>) och ”Finlandssvenskt fiberforum” (<http://bredband.selfip.net/forum/>) ; på engelska:

<http://www.hindersby.dk/Hindersbynet/English.Hindersbynet.html>. — *Tillägg 14.10.*: Fibernät är nturligtvis också aktuellt i den globala Södern. En viktig fråga gäller äganderätten till fibernätet. I detta fall förespråkar jag gärna kommunism, dvs att fibernätet blir allmänning och gemensam egendom.

4 Se ”JUHTA suosittaa julkishallinnolle avointa lähdekoodia” pressmeddelande 23.2.2009 (<http://www.coss.fi/node/193>) — jag har inte kunnat hitta en översättning till svenska av detta dokument i vilket ”delegationen för informationsförvaltning inom den offentliga förvaltningen” rekommenderar öppen källkod i stats- och kommunförvaltningen.

5 Jfr <http://bibliotekettarsaka.wordpress.com/>

6 Bibliotekets ethos och bibliotekariernas yrkesetik förklaras t ex i Elizabeth A. Buchanan och Kathrine Hendersons lärobok *Case Studies in Library and Information Science Ethics* (McFarland 2009).

7 Se Lankes, R. David: *Atlas of New Librarianship*. MIT Press 2011 samt <http://www.newlibrarianship.org/wordpress/>. Bibliotekets mission, enligt Lankes: ”The mission of librarians is to improve society through facilitating knowledge creation in their communities”.